

IVAN ŠIBER

ŠTO SU TO POLITIČKI STAVOVI

Vjerojatno je rijetko koji pojam toliko često upotrebljavan, a u isto vrijeme tako neprecizno definiran kao što je to slučaj sa *stavom*. Implicitno upotrebljavan mnogo ranije nego što je postao predmet interesa i upotrebe u znanosti, stav je danas predmet proučavanja kako psihologije tako i sociologije, a ujedno je i sastavni dio rječnika političke znanosti. U svakodnevnom životu stav je pojam koji se upotrebljava da označi odnos ljudi prema svijetu u kojem se nalaze, i slično »inteligenciji, ličnosti, ulozi, predstavlja koncept koji je lingvistički bio dostupan mnogo ranije nego što mu je dano operacionally značenje za svrhe istraživanja« (M. Jahoda, N. Warren, 1966., str. 7.). Tako M. Sherif i H. Cantril (1945.) riječ *stav* daju u navodnicima s obrazloženjem da je to riječ svakodnevnog jezika, a ne koncept sistematske psihologije.

Po G. Allportu (1935.) tri su osnovna ishodišta suvremenog koncepta stava:

1. u eksperimentalnoj psihologiji druge polovine XIX stoljeća, gdje se u laboratorijskim istraživanjima vremena reakcije, percepcije, pamćenja, mišljenja i sl. uvode konceptijske prethodnice stava kao što su mišićna udešenost, stav zadatka, mentalni i motorni stavovi, »Einstellung«, determinatorne tendencije,

2. u psihoanalizi, koja naglašava dinamičke i nesvjesne osnove stavova, i

3. u sociologiji, gdje se stavovi shvaćaju kao psihologijski pokazatelji društvenog i kulturnog utjecaja i gdje je zapravo i počelo sistematsko proučavanje stavova kao osnovne okosnice socijalne psihologije (Thomas, Znaïnecki, 1958.).

Analizirajući dotadašnji razvoj socijalne psihologije, Murphy i dr. (1937., str. 1046.) zaključili su da je »socijalna psihologija stavova sociologija stavova osvijetljena s pomoću razumijevanja psihologijskih faktora koji određuju individualnu podložnost grupnim utjecajima«.

Mi ovdje ne možemo ulaziti u diskusiju da li je stav primarno predmet psihologijske ili sociologijske analize. To svakako ovisi o pristupu istraživanju, metodi, interpretaciji. U suvremenoj znanosti teško je, ako ne i nemoguće, svotajati neki fenomen samo za jednu znanstvenu disciplinu. Čak i tako psihologijski fenomen kao što je inteligencija ima svoje socijalne odrednice. Svakako da je kod stavova, kao rezultata prvenstveno socijalnih djelovanja na pojedinca, problem još kompleksniji. Ako se proučava stav kao dio ličnosti, ako

se težište daje na psihologijske mehanizme stjecanja i mijenjanja stavova, ako se radi o određenju stava *per se*, tada je stav dio psihologije. Međutim, ako je prvenstveni cilj analize da se utvrdi djelovanje socijalne okoline i ako je težište na diferenciranom djelovanju pojedinih socijalnih struktura, tada je pomoć sociološke analize nužna. Isto tako, ako je težište na nekim rezultatima ljudskog, npr. političkog ponašanja, a stavovi nam služe za razumijevanje i predviđanje tog ponašanja, ne možemo odbaciti mogućnost analize drugih znanstvenih disciplina, u ovom slučaju politologije.¹

Problem definicije

Na osnovno pitanje o tome što je to stav zapravo je i najteže odgovoriti, jer od definicije da je stav »stanje svijesti« (Thomas, Znainecki, 1958.), koja se navodi kao jedna od prvih, preko Allportove (1935.) da je stav »mentalno i neuralno stanje spremnosti organizirano kroz iskustvo, koje vrši direktan ili dinamičan utjecaj na odgovore pojedinca na sve objekte i situacije s kojima je povezan«, do definicije Krech, Crutchfield, Ballachey (1962.), po kojoj je »stav trajna organizacija pozitivnog ili negativnog vrednovanja, emocionalnih osjećaja i tendencija da se reagira pozitivno ili negativno na svoju okolinu«, postoji još cijeli niz definicija koje drugim riječima iskazuju isto ili slično, a da ipak ne daju precizan odgovor.

Tradicionalno se smatra da postoje tri osnovne komponente stava: kognitivna, afektivna i ponašajna. *Kognitivna* komponenta stava sastoji se od percepcija, vjerovanja i stereotipija, što znači od ideja koje pojedinac ima o nekoj pojavi. *Afektivna* komponenta određena je osjećajima koje pojedinac ima o objektu. *Ponašajna* komponenta sastoji se od tendencija da se na određeni način reagira na neku pojavu. Analiza stava preko te tri komponente dovodi do pitanja o njihovoj međusobnoj konzistentnosti. Da li negativne spoznaje o nekom objektu dovode i do neugodnih osjećanja, i do izbjegavanja tog objekta? Iako je uočeno dosta veliko slaganje, ipak konzistentnost nije potpuna. Gledištu o tri osnovne komponente stava (koja nalazi svoj najpotpuniji izraz u danoj definiciji Krecha i dr.) suprotstavljaju se neki autori (Shaw, Wright, 1967.) koji stavljaju težište samo na afektivni aspekt stava. Po tom mišljenju osnova za formiranje stava su spoznajni procesi, ali oni nisu komponenta stava, isto tako kao što je stav osnova za ponašanje, ali nije samo ponašanje. Stav je, u skladu s tim gledištem, vrijednosna reakcija zasnovana na evaluativnim koncepcijama, koja prethodi ponašanju. Ovakav pristup stavu čini nam se i teoretski i metodološki puno određenijim. Tu nisu isključeni vrijednosni aspekti, jer se na njima zasnivaju afektivne reakcije. Na osnovi spoznaja o pojavi, ona se vrednuje, i to vrednovanje određuje stav. Što se tiče ponašanja, ovaj pristup ne negira postojanje tendencija za određenom vrstom akcija, ali ih smatra nečim što je odvojeno od same koncepcije stava. Dok su,

¹ Postoji cijeli niz empirijskih istraživanja političkog ponašanja koja su u osnovi interdisciplinarna i gdje je teško, ako ne i nemoguće, odrediti njihovo znanstveno područje, a osnova istraživanja su stavovi.

nazovimo ih tako, »tradicionalni pristupi« smatrali stav sistemom triju komponenata, ovaj pristup priznaje značaj njihove povezanosti, ali pod stavom prihvaća samo jedan element — afektivni.

Navođenje ovih neslaganja još ne znači da smo bliže i »pravoj« definiciji stava. Svaka je definicija stvar dogovora, a pitanje je da li se i mogu svi psihološki fenomeni adekvatno i odrediti, ili često puta moramo ostati na nivou uvjetnih naziva koji su zapravo određene pretpostavljene varijable za koje se smatra da su odgovorne za stanovitu dosljednost u ljudskom ponašanju.

Ipak, postoje određene osobine stava koje uvažavaju sve definicije kao i različiti pristupi. To su:

1. svaki stav *usmjeren* je na nešto; on ima svoj objekt ili fokus. Stav nije općenita osobina ličnosti, nego je definirana objektom na koji se odnosi,

2. stav ima *vrijednosnu* dimenziju; on održava afektivan odnos između pojedinca i objekta koji se može izraziti na kontinuumu sviđanja ili nesviđanja,

3. stav je *naučen*; ili, kako kaže Allport u svojoj definiciji »organiziran kroz iskustvo«,

4. stav je *relativno trajan* sistem, što znači da on usmjerava pojedinca kroz dulje razdoblje, a ne samo u jednom trenutku,

5. stav je *povezan s ponašanjem*, bilo neposredno ili posredno. Iako ova zadnja konstatacija izaziva najveće kontraverze, činjenica je da je golem interes koji postoji u vezi s proučavanjem stavova prvenstveno usmjeren na taj odnos.

Neovisno o definicijama, teoretski pristupi stavu i njegovu uklapanju u psihološki koncept vrlo su raznovrsni i poticajni. Tako T. M. Ostrom (1968.) navodi 34 različita pristupa, dok Beisecker i Parson (1972.) te pristupe grupiraju u četiri osnovne grupe: funkcionalne teorije, teorije učenja, teorije konzistencije i teoriju prosuđivanja na osnovi osobnog uključenja (socijal-judgment — involvement approach). Iako ponekad ovi pristupi polaze od različitih pretpostavaka i različito interpretiraju iste podatke istraživanja, čini nam se da se međusobno ne isključuju i da za te ponekad vrlo različite pristupe ima mjesta u jednoj obuhvatnijoj teoriji stavova.

Funkcionalna teorija

Počinjemo s ovom teorijom zato što smatramo da se ona bavi osnovnim pitanjem u vezi sa stavovima, koje bismo ukratko mogli odrediti kao: kakva je funkcija pojedinog stava za ličnost pojedinca? Ovo pitanje ulazi u područje motivacije, problema uzroka i svrhe usvajanja i mijenjanja stavova. Zastupnici ovog pristupa povezuju stavove s osobinama ličnosti i odnosima ličnosti i socijalne okoline. Kao tipičan predstavnik tog pristupa najčešće se navodi D. Katz (1960.) i njegova podjela funkcija stavova. Po njemu se glavne funkcije koje stavovi imaju s obzirom na ličnost mogu grupirati s obzirom na njihovu motivacijsku osnovu:

1. *Instrumentalna, adaptibilna* funkcija koja se zasniva na spoznaji da ljudi teže da postignu ugodu a izbjegnu neugodu. Djeca formiraju pozitivne savove u odnosu na one objekte ili pojave koje dovode do zadovoljstva, a negativne prema onima koje dovode do neugode. Općenito, »dinamika formiranja stavova s obzirom na funkciju prilagodbe ovisi o prošlim i sadašnjim percepcijama korisnosti koju objekt ima za pojedinca« (Katz, 1960.). Da bi se prilagodilo, bio prihvaćen i poštovan, pojedinac uči da ima ona mišljenja koja imaju njegovi roditelji i prijatelji.

2. Funkcija *obrambenog mehanizma* u kojoj se pojedinac brani od spoznaje nekih istina o sebi i drugima koje bi mogle povrijediti njegovu ličnost. Tu stavovi imaju selektivnu ulogu, tako da pojedinac o sebi i drugima saznaje samo određene činjenice, što omogućuje održavanje unutarnje ravnoteže i izbjegavanje konfliktnih situacija. Vlastiti osjećaj inferiornosti može se kompenzirati negativnim stavovima prema nekim manjinskim grupama. Za razliku od stavova prilagodbe, koji nastaju, da se tako izrazimo, od objekta k pojedincu, stavovi obrambenog mehanizma nastaju od pojedinca k objektu.

3. *Vrijednosno-izražajna* funkcija u kojoj pojedinac stječe zadovoljstvo kroz izražavanje stavova koji su u skladu s njegovim vrijednostima i predodžbom koju ima o sebi. Tu se radi o integriranom sistemu stavova koji su vrlo često stečeni u djetinjstvu na osnovi identifikacije s roditeljima ili nekim drugim značajnim osobama i koji su postali dio ličnosti. Tu se obično radi o religijskim stavovima, patriotizmu, ili ideološkim orijentacijama. Izražavajući stavove na osnovi tih vrijednosti, pojedinac izražava sebe. U ovom slučaju stavovi ne služe prilagodbi pojedinca niti kao obrambeni mehanizam premda su i ti stavovi s obzirom na svoj sadržaj nastali kroz prilagodbu i mogu služiti kao obrambeni mehanizam ličnosti, nego u njihovu izražavanju pojedinac nalazi osobno zadovoljstvo, kao doživljaj osobnog »ja«. Vrijednosnu funkciju stavova vrlo je jasno naznačio M. Rokeach (1968., str. 159.): »Reći da pojedinac ima neku vrijednost znači da on ima trajno vjerovanje da je određeni oblik egzistencije poželjniji od nekog drugog. Jednom kada je vrijednost internalizirana, ona postaje, svjesno ili nesvjesno, standard ili kriterij za akciju, za stjecanje stavova prema pojedinim objektima i situacijama, za moralno prosuđivanje sebe i drugih, i za usporedbu sebe s drugima.«

4. Funkcija *osmišljavanja* zasnovana je na potrebi da se razumije, dobije smisao i da odgovarajuća struktura ukupnosti okoline. Tu stavovi omogućuju da se svijet doživi cjelovito i predvidljivo, da su znanje i iskustvo stabilni i integrirani. Međutim, isto je tako moguće da stavovi pojednostavljaju objektivne činjenice kroz osobne želje. Ta težnja da se razumije, kako Katz naglašava, nije želja za znanjem kao znanjem, nego težnja da se one činjenice koje su već prisutne organiziraju i smisle. Ta osmišljenost i stabilnost velikim su djelom dani kroz postojeće norme kulture u kojoj se pojedinac nalazi. Odnos pojedinca i svijeta u kome se nalazi karakteriziraju stereotipije, koje su, po Lippmanu (1961.), »poredane u manje ili više konzistentnu sliku svijeta, prema kojoj se prilagođuju naše navike, ukusi, mogućnosti, utjehe i nade. One možda nisu potpuna slika svijeta, ali su slika mogućeg svijeta kome se mi prilagođujemo.«

Kao što je to uobičajeno kada je u pitanju neka klasifikacija, pogotovo klasifikacija ovakve vrste, javljaju se i drugi autori koji nude drukčija rješenja.² Za naše svrhe, međutim, ovakav je pristup dovoljan, jer nam je težište na ulozi, a ne podjeli stavova.

Teorija učenja

Nešto u čemu se sve definicije stava slažu jest činjenica da je on formiran kroz proces učenja. Oblik u kojem stav može biti povezan s nekim objektom ili konceptom ili je klasično uvjetovanje ili instrumentalno učenje. U procesu klasičnog uvjetovanja neki objekt prema kome je stav već formiran dovodi se u vezu s objektom koji za pojedinca ne posjeduje izraženu evaluativnu vrijednost. Rezultat je toga procesa formiranje stava sličnoga stavu prema prvom objektu.

U procesu formiranja stava instrumentalnim učenjem pojedinac prvo daje određenu vrijednost nekom objektu (evaluativno reagira na objekt), a reakcija na njegovo ponašanje ima pojačavajuću ulogu, bilo da daje podršku zauzetom stavu, bilo da djeluje u suprotnom smjeru.

Između autora koji zastupaju stajalište da koncept stava treba promatrati u okvirima teorije učenja³ mi ćemo se ovdje zadržati na koncepciji H. Eysencka (1954.). Kao osnovno, Eysenck polazi od čvrstog uvjerenja da je jedina mogućnost da se stavovi proučavaju i da postanu dio opće psihologije njihova analiza u okviru koncepcija psihologije učenja. Stavovi su za njega *mentalne navike*, koje, ako su izazvane, određuju ponašanje ljudi i za koje se pretpostavlja da vrijede isti zakoni nastanka i djelovanja kao i za navike koje razmatra teorija učenja. U skladu s tom postavkom Eysenck navodi slijedeće sličnosti između stava i navike:

1. I stavovi i navike su *naučene modifikacije* centralnog nervnog sistema.

2. I jedno i drugo su *dispozicije* da se djeluje, koje se ne mogu neposredno promatrati.

3. Te dvije koncepcije su *hipotetske konstrukcije* čije mjerenje zahtijeva povezivanje prethodnih uvjeta i kasnijeg ponašanja.

4. One označuju *perzistirajuće stanje organizma* koje je potreban, ali ne i dovoljan uvjet da bi došlo do bilo kakva oblika akcije.

Svakako da ove pojedine tvrdnje stoje i da se ne mogu odbaciti, ali je pitanje da li su i dovoljne da se stavovi izjednače s navikama i da se »bez ostatka« uklope u teoriju učenja? Čini nam se da teorija učenja ima važno mjesto u proučavanju stavova, prvenstveno u proučavanju procesa formiranja stavova, ali da postoje neke osobine stavova koje su ipak primjerenije nekim drugim teoretskim koncepcijama.

² Tu u prvom redu treba spomenuti autore Smith, Brunner, White (1956.), koji navode slijedeće funkcije stavova: 1. vrijednosnu, 2. konzistentnu, 3. zadovoljavanje, 4. osmišljavanje, 5. konformizam, kao i H. C. Kelmana (1961.), koji daje podjelu na: 1. suglasnost (prilagodba), 2. identifikacija, 3. internalizacija.

³ Jedan od prvih koji je zastupao tu koncepciju jest L. Doob (1947.). Pregled ostalih autora i njihovih radova u okviru te koncepcije daju Greenwald, Brock, Ostrom (1968).

Teorije konzistencije

Pod ovim nazivom obuhvaćene su tri osnovne teorije, koje su usmjerene na analizu doživljajnog aspekta stava i odgovarajućeg ponašanja. To su teorija »ravnoteže« (balansa, Heider, 1946.), teorija »podudarnosti« (kongruentnosti, Osgood, Tannenbaum, 1955.) i teorija »nesklada« (disonance, Festinger, 1957.). Zajednička je tim koncepcijama postavka po kojoj misli, vjerovanja, stavovi i ponašanje teže da se organiziraju na smislen i svjestan način. Kako smo prije vidjeli u funkcionalnom pristupu, pojedinac teži da dâ smisao golemom broju informacija s kojima je suočen. Proces davanja toga smisla predmet je analize teorija konzistencije.

U *teoriji ravnoteže* interes je usmjeren na oblike u kojima ljudi vide svoj odnos s drugim ljudima i s okolinom. Ako imamo pozitivan stav prema nekom čovjeku, koji u isto vrijeme iznosi negativne činjenice o nekoj drugoj osobi koja nam je također draga, javlja se neravnoteža. Osnovna postavka te teorije sastoji se u činjenici da neuravnoteženo stanje izaziva napetost i dovodi do težnje da se ravnoteža ponovno uspostavi. U navedenom primjeru doći će do promjene stava ili prema jednom od prijatelja ili, što je najčešće, do reinterpretacije činjenica koje su iznesene. U prvom slučaju ravnoteža se uspostavlja u novom obliku, a u drugom zadržava se prethodna.

Teorija podudarnosti zapravo je specifičan oblik teorije ravnoteže, usmjerena prvenstveno na problem promjene pravca stava. Ona pretpostavlja da okvir prosuđivanja teži k maksimalnoj jednostavnosti, u smislu »crno-bijelog« ili »sve ili ništa« prosuđivanja i prosuđivanja dviju pojava kao istih, što je manje kompleksno od nalaženja nekih finijih razlika. Na osnovi tih dviju postavaka princip podudarnosti znači da se promjena u vrednovanju ili stavu uvijek događa u pravcu povećanja podudarnosti s prevladavajućim okvirom prosuđivanja. Nepodudarnost postoji onda kada su stavovi i prema izvoru činjenica i prema objektu isti, a iznesene činjenice negativne. Princip podudarnosti ide dalje od principa ravnoteže zato što se ne ograničuje samo na interpersonalne odnose i na dihotomiju stava (pozitivan ili negativan), nego daje zakonitosti i u okviru pozitivnog, odnosno negativnog vrednovanja.

Teorija nesklada svakako je najšira i najrazrađenija teorija konzistencije. Po njoj dva su elementa znanja u neskladnu odnosu ako, razmatrajući ih same, suprotnost jednog elementa proizlazi iz drugoga, a kako je taj nesklad psihološki neugodan, on djeluje na osobu da ga pokuša smanjiti i postići sklad. U pokušaju da to učini pojedinac aktivno izbjegava situacije i informacije koje bi mogle povećati nesklad. Ovdje ćemo navesti dvije hipoteze odnosa teorije nesklada i procesa informiranja. Po prvoj, budući da je svaki pojedinac prisiljen vrlo se često odlučivati između dviju ili više mogućnosti, svaki izbor u sebi sadrži nesklad u onoj mjeri u kojoj izabrana mogućnost sadrži negativne, a neizabrana mogućnost pozitivne osobine. Kao rezultat dolazi do težnje pojedinca da nalazi one informacije koje potvrđuju njegov izbor i na taj način smanjuje nesklad. Po drugoj hipotezi, budući da se nesklad pojavljuje između spoznajnih elemenata, pojedinac će, kako bi izbjegao psihološku neugodu, tražiti one informacije koje će smanjiti nesklad, a izbjegavati informacije koje bi ga mogle povećati.

Koliko god ove teorije imale svoju čvrstu logiku i pružile odgovor na mnoge važne aspekte ljudskog ponašanja, one ipak nisu univerzalne. Zapravo, svaki nesklad ne dovodi do napetosti, odnosno sama veličina nesklada nije upravo proporcionalna veličini tenzije, niti dovoljna za promjenu ponašanja. Treba imati u vidu i važnost spoznajnih elemenata, jer je veličina napetosti određena i važnošću spoznajnih elemenata za pojedinca i veličinom nesklada. Isto tako ne treba prijeći ni preko mišljenja politologa McCloskyog (po D. J. Bem, 1970., str. 35.), koji kaže: »Kao intelektualci i istraživači politike mi imamo dispoziciju (stečenu školovanjem) da uzimamo političke ideje ozbiljno... zbog toga smo skloni da zaboravimo da ih većina ljudi uzima manje ozbiljno nego mi, da oni polažu manje pažnje na događaje, rijetko su kada zabrinuti za konzistentnost svojih mišljenja i provode malo vremena ili uopće ne razmišljaju o vrijednostima, pretpostavkama i implikacijama koje diferenciraju jednu političku orijentaciju od neke druge.« U skladu s tim mišljenjem, nakon razmatranja teorija konzistencije, D. J. Bem je zaključio da su »kongnitivne teorije vjerojatno na mjestu, ali ono što je potrebno, to je dobra teorija nekonzistencije« (1970., str. 35.).

Teorija prosuđivanja na osnovi osobnog uključenja (Sherif, Nebergal, 1965.) polazi od osnovne pretpostavke da način na koji pojedinac percipira i razvrstava činjenice određuje utjecaj koji one imaju na njega. Stavovi u nekom problemu mogu biti poredani na kontinuumu od potpunog prihvaćanja do potpunog odbijanja. Pojedinac sebe nalazi na jednoj točki tog kontinuumu za koju smatra da najbolje odgovara njegovu mišljenju i određuje područje koje je za njega prihvatljivo, odnosno neprihvatljivo.⁴ Ovdje nalazimo dva nova pojma: opseg prihvaćanja i opseg odbijanja. Informacija se percipira kao sastavni dio jednog od ta dva opsega (između kojih se nalazi opseg neopredjeljenja), i na tako klasificiranu informaciju pojedinac reagira. Koliki će biti opseg prihvaćanja, odnosno odbijanja, ovisi uglavnom o intenzitetu u kojem se pojedinac povezuje s objektom, odnosno o tome koliko se objekt stava odnosi na ego pojedinca, njegove osnovne vrijednosti i potrebe. Što je pojedinac više uključen u problem, to je opseg njegova prihvaćanja manji, on prihvaća samo ono što je identično s njegovim prosuđivanjem, a opseg je odbijanja, razumljivo, veći. Iz toga slijedi da identičan položaj dvaju pojedinaca na evaluativnom kontinuumu ne mora značiti i isti odnos prema objektu vrednovanja. Uporišna točka na kojoj se pojedinac nalazi, a koju on sam određuje, s jedne je strane posljedica, a s druge uzrok procesa selekcije. Iz ukupnosti objektivnih činjenica s kojima se suočava pojedinac percipira samo dio koji određuje stav; a što će percipirati, ovisi o socijalnom kontekstu (u najširem smislu) u kojem se pojedinac nalazi. Jednom formiran, stav djeluje selektivno na percepciju u pravcu svojeg održavanja. Ukratko, osnovne su postavke ovog pristupa:

1. pojedinac sam definira kontinuum stava na kojem vrednuje socijalne objekte,

⁴ Iako i Sherif polazi od postavaka psihofizike i mogućnosti pojedinca da razlikuje između dva socijalna objekta, on se ne slaže s Thurstonom da je kontinuum stava, odnosno određenje uporišnih točaka, neovisno o stavu pojedinca. Svaki pojedinac s obzirom na svoj stav određuje svoj osobni kontinuum.

2. postoji opseg prihvaćanja i opseg odbijanja, a ne samo uski diferencirani položaj pojedinca,

3. koliki će biti taj opseg, ovisi o uključenosti pojedinca kao ličnosti (njegova ega) s obzirom na problem.

Da bi iznesene teoretske postavke o stavovima kao dijelu psiholoških koncepcija povezali barem u stanovitoj mjeri u zaokruženu cjelinu, primijenit ćemo ih na područje političkih stavova.

Kao osnovno postavlja se pitanje čemu služe politički stavovi, kakva je njihova funkcija za pojedinca. Velik dio odgovora nalazi se u navedenom funkcionalnom pristupu stavova. Politički su stavovi dio vrijednosnog sistema pojedinca, istražavajući ih, pojedinac izražava sebe, doživljava svojeg mjesta i uloge u političkom kontekstu. Oni služe da osmisle bogatstvo i konfuznost političkih činjenica, pružaju pojedincu njegove vlastite »poznaje« o političkim pojavama, omogućuju mu da ih prati, predviđa i u njima osobno sudjeluje. Politički stavovi služe kao sredstvo prilagodbe socijalnoj grupi, omogućuju pojedincu da bude prihvaćen i poštovan. Oni imaju instrumentalnu ulogu kao sredstvo postizanja određenog cilja. Pojedinac koji se nalazi u depriviranom socijalnom položaju imat će pozitivan stav prema političkim rješenjima koja obećavaju promjenu tog položaja. Nerijetko politički stavovi imaju funkciju obrambenog mehanizma ličnosti, rezultat su frustracija, a svoj izraz najčešće nalaze u predrasudama.⁵

Politički stavovi stečeni su u interakciji pojedinca i socijalne okoline. Oni su preuzeti od roditelja i ostalih autoriteta kroz proces socijalizacije. Tu je prisutan mehanizam klasičnog uvjetovanja, jer se politička orijentacija formira prije nego što za pojedinca ima neko dublje značenje. Religioznost ili rasne predrasude ilustrativan su primjer toga mehanizma. Pojavljujući se kao neutralan podražaj (politički stav) zajedno s intenzivno vrednovanim podražajem (roditelji), i on se počinje vrednovati na isti način. Instrumentalno učenje također je prisutno. U početku u obliku neposredne nagrade i kazne (reakcija roditelja na ponašanje djeteta s obzirom na pripadnike drugih rasnih, etničkih, religioznih grupa), da bi poslije poprimili oblik složenijih spoznajnih oblika stjecanja ugođe i izbjegavanja neugode.

Uloga je političkih stavova da osiguraju stalan odnos pojedinca prema političkim zbivanjima, njihovo razumijevanje i sudjelovanje u konzistentnim oblicima. Jednom formirani, oni osiromašuju taj odnos, ali zato omogućuju izbjegavanje psihološke napetosti. Politiku doživljavamo kroz naše stavove kao uravnoteženi i predvidljivi proces. Već formirani stavovi tu djeluju u obliku iskrivljavanja i selektiranja objektivnih činjenica, traženja grupne podrške za vlastitu orijentaciju, i u osobnoj interpretaciji činjenica da bi se održala postojeća ravnoteža. Vrlo često nije važno što se govori, nego tko govori, jer od toga ovisi da li ćemo uopće primiti informaciju (prisustvovati, pročitati, otvoriti radio ili TV), što ćemo od iznesenih činjenica uočiti i zapamtiti, i kako ćemo ih uopće interpretirati.

Mjera odnosa prema političkim fenomenima je sam pojedinac. On određuje svoj položaj, a doživljava pojedine činjenice ovisi kako o tom položaju tako

⁵ Duboko smo uvjereni da je nacionalizam vrlo često upravo takav politički stav gdje se frustracije rješavaju mehanizmima racionalizacije i projekcije.

i o važnosti te činjenice za ličnost pojedinca. Što neka politička činjenica više zadire u osnovne vrijednosti pojedinca, to se smanjuje tolerantnost prihvatanja, a povećava mogućnost odbacivanja.

Za političke stavove možemo reći da imaju sve osobine ostalih socijalnih stavova, s tim da su kompleksniji i da se nalaze u samom centru odnosa pojedinca i svijeta u kojem se nalazi, da su važan sastavni dio ličnosti pojedinca i izražaj osnovnih vrijednosti kroz koje pojedinac doživljava sebe i svoj položaj u društvu, da su rezultat složenih socijalnih odnosa i kretanja. Kako živimo u političkom društvu, gdje je politika mogućnost i prepreka zadovoljenja cijelog niza osnovnih i sekundarnih ljudskih potreba, takva je uloga političkih stavova razumljiva.

LITERATURA

- Allport, G.: *Attitudes*, chapt. 17 u: *A Handbook of social psychology*, (ed C. Murchison), Clark Univ. Press, 1935, Worcester.
- Beisecker, T., Parsons, D.: *The process of social influence*, Prentice Hall, 1972.
- Bem, I. J.: *Beliefs, attitudes and human affairs*, Brooks, Belmont, 1970.
- Doob, L.: *The behavior of attitudes* »Psychological Review«, 1947/54.
- Eysenck, H.: *The psychology of attitudes*, Routledge-Kegan Paul, 1954.
- Festinger, L.: *A theory of cognitive dissonance*, Evanston, 1957.
- Greenwald, Brock, Ostrom: *Psychological foundations of attitudes*, Academic Press, New York, 1968.
- Heider, F.: *Attitudes and cognitive organization*, »Journal of Psychology«, 1946/21.
- Jahoda, M., Warren, N.: *Attitudes*, Penguin Books, 1966.
- Katz, D.: *The functional approach to the study of attitudes*, »Public Opinion Quarterly«, 1960/24.
- Kregg, Crutchfield, Ballachey: *Individual in society*«, McGraw-Hill, 1, 1963.
- Lippman, W.: *Public opinion*«, The MacMillan, 1961.
- Murphy, G., Murphy, L. B., Newcomb, T. M.: *Experimental social psychology*, New York, Harper and Row, 1937.
- Osgood, Tannenbaum: *The principle of congruity in the prediction of attitude change*, »Psychological Rev.«, 1955/62.
- Ostrom, T. M.: *The emergence of attitude theory: 1930—1950* u: Greenwald, Brock, Ostrom, navedeni rad.
- Rokeach, M.: *Beliefs, attitudes and values*, Jossey-Bass, San Francisco, 1968.
- Shaw, Wright: *Scales for the measurement of attitudes*, McGraw, 1967.
- Sherif, Cantril: *The psychology of 'Attitudes'*, »Psych. Rev.«, 1945/52.
- Sherif, Sherif, Nebergal: *Attitude and attitude change*, Saunders, 1965.
- Smith, Brunner, White: *Opinions and personality*, Wiley, 1956.
- Thomas, Znaimecky: *The polish peasants*, Dover, New York, 1958.